

Хожағайын Касипбек

Ховда мемлекеттік университеті, Қытай Халық Республикасы
(E-mail: kkasipbek@yahoo.com)

Метафораның зерттелу мәселесі жайында

Мақалада метафораның зерттелу тарихына қысқаша шолу жасалды. Автор метафораның жасалу жолдарын, жіктелуін қарастырған қазақ және орыс тіл біліміндегі еңбектерге жан-жақты тоқталды. Тіл білімінде және әдебиеттануда метафораға берілген анықтамалар келтірілді. Метафора тілдегі қолдану сипатына қарай: тілдік метафора, тұрақты метафора, жеке қолданыстағы метафора деген түрлерге бөлінетіндігі анықталды. Зерттеушілердің еңбектерінде метафораның бірнеше қызмет атқаратындығы айқындалды.

Кілт сөздер: метафора, эмоционалды-экспрессивті лексика, тілдік метафора, тұрақты метафора, авторлық метафора, танымдық метафора.

Метафора мәселесін ойшылдар сонау ықылым заманнан бері қарастырып келе жатыр. XX ғасырдың орта шеніне дейін метафора жай ғана стилистикалық құрал немесе көркем шығарманы әсірелеуші, көркемдеуші әдіс ретінде қарастырылып келсе, соңғы онжылдықтарда тілтанушы ғалымдар метафораның көпқырлылығына көңіл аударып, жан-жақты зерттеуді қолға алды. Мұндай ғалымдар қатарына метафора жайлы құнды еңбектер жазған Н.Д.Арутюнова, В.Н.Телия, Б.Блэк, Дж.Лакофф, М.Джонсон сияқты авторларды жатқызуға болады.

Қазақ тіл білімінде тілдік метафора, оның түрлері туралы А. Байтұрсыновтың «Әдебиеттанығыш» (1926), К.Ахановтың «Қазақ тілі лексикасының мәселелері» (1956), «Тіл біліміне кіріспе» (1965), М.Балақаев, М.Томанов, Е.Жанпейсов, Б.Манасбаевтың «Қазақ тілінің стилистикасы» (1974), Ә.Болғанбаевтың «Қазақ тілінің лексикологиясы» (1988), А.Айғабыловтың «Қазақ тілінің лексикологиясы» (1955), І. Кеңесбаев, Ғ. Мұсабаевтың «Қазіргі қазақ тілі» (1975), тағы басқа біршама қазақ тіліне қатысты еңбектерде айтылып, түсінік беріледі.

Кейінгі жылдарға дейін метафора троптың бір түрі, көркемдік тәсіл, стилистикалық құрал ретінде ғана қарастырылды. Сөздіктерде, лексикологияда, әдебиеттану теориясына қатысты еңбектерде метафораның түрлері, тілдегі қызметі туралы біраз түсінік беріледі.

Қазіргі қазақ тілінде метафоралардың зерттелу бағыттарын былайша саралауға болады:

- қазіргі метафоралардың тілдік табиғатын ашу, оған қазіргі тілге сай ғылыми анықтама беру;
- метафораның түрлерін айқындау;
- жаңа мағына жасаудағы метафораның танымдық рөлін көрсету;
- әлемнің тілдегі көрінісін танып білуде метафораның қызметін көрсету;
- көркем мәтіндегі ұлттық ерекшелікті көрсетудегі метафораның маңызы;
- метафораның концептуалдық қызметі, номинативті мағына жасау қызметі.

Қазақ тіл білімінде метафораны ұзақ уақыт бір жақты түсіну орын алып келгені белгілі. Метафора – тек көркем шығармадағы көріктеу амал-тәсілдерінің бірі ретінде, бұған дейінгі жазылып, зерттеліп жүрген дүниелердің барлығында көркем шығарманың тілдік аспектісінде ғана троптың түрі ретінде, стильдік ыңғайда сөз етіліп келді. Қазақ ғалымдары метафораны тек осы тұрғыдан қарастырып, зерттеді.

Тіл – адамзат қоғамымен, оның ой-санасы, таным-білімімен бірге өзгеріп, бірге дамып келе жатқан жанды құбылыс. Оның сөздік құрамының үнемі өзгеріп, толығып, дамып отыруы заңдылық деуге болады. Әр дәуір, әр қоғам, әр халық өзіне қажет жаңалықтарды туғызса, сонымен бірге сол жаңа зат, құбылыс, ұғым, іс-әрекеттердің өз атаулары пайда болады. Қазіргі заманда қазақ халқының саяси, әлеуметтік мәдени өміріне, ғылым-біліміне көптеген жаңалықтар енді. Зерттеу жұмыстарында метафора түрлеріне, өзіндік жасалу және қолдану ерекшеліктеріне қатысты жеке-жеке бөлінеді.

Әлем лингвистикасында метафораның табиғаты адамның білім қорының құрылымдық сипатымен байланыстыра қарастырылады. Лингвистикалық, әдебиеттану терминдері сөздіктерінде метафораға төмендегідей түсініктер беріледі. Мәселен, «Тіл білімі сөздігінде»: «Метафора — (грек. *metaphora* — ауыстыру) троптың бір түрі, ұқсастық, сәйкестік және т.б. негізінде сөздер мен сөз орамдарының ауыспалы мағынада қолданылуы» [1; 220] деп беріледі, ал метафоралану «... ауыспалы

мағынаның пайда болуы мен оның экспрессивті қасиеттерінің күшеюі нәтижесінде сөздің мағыналық аумағының кеңеюі» деп түсіндіріледі [1; 220]. «Лингвистикалық түсіндірме сөздіктегі» метафораның анықтамасы: «Метафора — троп немесе сөйлеу механизмі. Метафора – сөздің басқа мағынада қолданылуы. Риторика мен лексикологияда метафора номинациялық құрал ретінде қарастырылады» [2; 124].

Қазақ тіл білімінде теңеу, метонимия, эпитет сияқты троп түрлерінің лингвистикалық ерекшеліктері, жалпы теориялық жақтары біршама зерттелген. Т.Қоңыровтың «Қазақ теңеулері» (1978) [3], Л. Нұржекееваның «Қазақ метонимияларының лингвистикалық табиғаты» (1991) [4] деген еңбектері жарыққа шығып, кезінде жақсы пікірлерге ие болды. Қазақ тіліндегі метафораның жай-күйі, оның жасалу механизмі, тілді, ойды дамытудағы қызметі, жалпы қазақ метафораларының зерттелуі, сипатталуы, ғылым тіліндегі танымдық, термин жасау қызметі теориялық тұрғыдан терең зерттеуді қажет етеді. Әсіресе метафораның концептуалдық (мағына, ұғым жасау), когнитивтік (танымдық) қызметі, ғылыми мәтіндерде жаңа ілім-білім түрлерін қалыптастыруда қолданылуы, жаңа (номинативті) мағына, термин жасау қабілеті назардан тыс қалып келеді.

Метафораның бүкіл болмыс-бітімін ашатын, оны тек лингвистикалық аспектіде ғана емес, адам ойлауы мен танымына қатысты философия, психология, логика сияқты ғылымдармен байланыстырып, жан-жақты қарастыратын, қазақ тіліндегі метафора құбылысының теориясын қалыптастыруға үлес қосатын ірі зерттеу еңбектерді қажет етеді. Алғашқы рет қазақ тіл білімінде метафора мәселесі Р.Барлыбаевтың «Қазақ тілінде сөз мағынасының кеңеюі мен тарылуы» атты кандидаттық диссертациясында (1963) және Б.Хасановтың «Қазақ тілінде сөздердің метафоралық қолданылуы» (1966) атты кандидаттық диссертациясында сөз етіледі [5].

Р. Барлыбаев былай деп жазады: «Бір заттың атауы жалпы сыртқы ұқсастық, сәйкестікке қарай екінші бір заттың, құбылыстың атауына ауысады екен. Олай болса, сөз мағынасының ауысуы объективтік болмыстағы заттардың, құбылыстардың жалпылық жақтарының негізінде туған тілдік құбылыс» [6; 136]. Ғалым сөздің ауыспалы мағынасы туралы ойларын былай қорытындылайды: «Біріншіден, сөздің ауыс мағынасы заттың түр, түс ұқсастықтарын негізделіп жасалады екен; екіншіден, тілдің тарихи даму барысында кейбір ауыс мағыналар дами келе тұрақты мағынаға айналып, кей жағдайда ауыс мағына алға шығып кетуі мүмкін; үшіншіден, сөздің тұрақты, кеңейген, көп мағыналығы (қай тілде болмасын), түрлі дәрежелері екенін айтуға болады» [6; 137].

Б. Хасанов «Қазақ тілінде сөздердің метафоралық қолданылуы» атты кандидаттық диссертациясында метафораны алғаш рет арнайы алып, жан-жақты зерттеген. Жұмыс өз алдына еңбек болып 1966 жылы баспадан жарық көрді. Еңбекте Абайдың, І.Жансүгіровтың С.Сейфуллиннің поэзиялық шығармалары, сонымен бірге XVIII–XIX ғасырлардағы қазақ ақындарының өлеңдері тіліндегі метафоралық тіркестерге талдау жасалады, сөздердің метафоралық мағынада стильдік қолданылуы жан-жақты зерттеледі. Ғалым, әсіресе, метафораның жасалу жолдарына ерекше көңіл бөледі. Автор метафоралық мағына алған сөз метафоралық қолданыстың негізінде пайда болатынын, оның сапасы сөйлеушінің шама-шарқына қарайлас, дүниетанымына, біліміне тікелей байланысты екенін айтады. «Көптеген уақыт өткеннен кейін метафоралардың өзі қайтадан метафоралануы, тіпті бұрынғы «төл мағынасына кері оралуы мүмкін», — дейді ғалым.

Сондай-ақ метафора туралы кейбір ой-пікірлер Б.Манасбаевтың «С.Мұқановтың поэзиясының тілі» (1961), М.Жақыпбековтың «Жамбыл шығармаларындағы сөздердің және фразеологиялық тіркестердің стильдік ыңғайда қолданылуы» (1955) сияқты кандидаттық диссертацияларында да айтылады. Әйтсе де басқа тілшілердің еңбектерінде метафора сөз болмайды деуге болмайды.

Метафора тілдегі қолдану сипатына қарай: тілдік метафора; тұрақты метафора; жеке қолданыстағы метафора деген түрлерге бөлінеді [2; 115].

Сонымен зерттеушілер метафораның бірнеше қызметін атап көрседі. Метафора жаңа мағына тудырады, бейнелі образ жасайды, көркем сөз стилінде бейнелеуші, мәнерлеуші тәсіл ретінде қолданылады, сөзге эмоционалды-экспрессивті баға береді. Метафораның қызметі арқылы тілдің лексикалық және фразеологиялық қабаты, жалпы сөздік құрылымы толығы түседі, белгілі бір ұғым аясы кеңі түседі. Метафора — көптеген тіл қабаттарының шығу көзі. Мәселен, фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, қанатты сөздер метафораға негізделіп жасалады. Адам өмір сүрген ортадағы факторлардың өзгерістеріне қарай еркін сөз тіркестерінен жасалған фразеологияның компоненттеріндегі тура мағынадағы сөздер ауыс мағынаға ауысуы — ондаған, жүздеген жылдардың ішінде болатын құбылыс. Ал кейбір реттерде идиома болған сөздер метафоралық қолданыстың

негізінде бірден ауыс мағына алуы мүмкін [7]. Демек, фразеологизмдер сөзді метафоралы қолданудан пайда болады.

Метафораны тіл білімінде зерттелуін қарастырғанда, олардың әр бағытта жазылғанын байқадық. Бұл құбылыстың адам ойын қалыптастырушылық қызметі ғалымдардың терең қызығушылығын тудырғанын көреміз. Тіл біліміндегі метафора семасиологиялық, ономасиологиялық, гносеологиялық, лингвистикалық тұрғыда зерделенуімен қатар, когнитивтік бағытта да қарастырылады.

Метафораны арнайы зерттеген еңбектердің арасында да оны стилистикалық құрал деп танығысы келмейтіндер де болған. Бұл — біржақты тұжырым. Шын мәнінде, метафора — мәніне мағынасы сай келсе, стилистикалық бейнелеуіш құрал. Ю.Л. Лясотаның сөзімен айтқанда, «индивидуальные метафоры являются одним из основных средств образной речи, используются как стилистический прием художниками слова» [8].

Профессор М. Балақаев көркемдік арқау болатын тілдік тәсілдерді екі топқа бөледі. Бірі – бейнелеу тәсілдері — өмірдің реалды шындығын, құбылысты кісінің көз алдына елестететіндей етіп суреттеу, екінші әсері — әсерлеу — оның үстіне кісінің эмоциялық сезіміне әсер беретіндей етіп көріктеу [9].

Әрбір жекелеген ұлт түсінігінде әлем әр түрлі көрініс табады. Бұл әсіресе тілде айқын байқалады. Яғни тілдегі әлем бейнесі — адамның әлемді тануының негізі. Бұған Б.Уорф пен Э.Сепирдің көзқарастары тұрғысынан қарасақ, әр түрлі ұлт осы ғаламды өзінше танып, өзінше пайымдайды. Демек, тіл біздің ата-бабаларымыздың «ғалам бейнесін» қалпына келтіруімізге мүмкіндік жасайды, тіл арқылы біз ата-бабаларымыздың «ғалам бейнесін» елестетеміз. Адам дүниетанымының басты элементі деп ғалам бейнесін айта аламыз. Онда адамның дүниені тануының негізгі көріністері жинақталған.

Мәселен, *сөз көтере алмау, ала көз болу, жылы сөйлеу*. Ағылшын тілінің фразеологизмдерінен мысал келтірсек: *to kill time* (убить время), *to have one's heart in one's boots* (душа в пятки ушла), *to be in step with the times* (шагать в ногу со временем), *with an open heart* (с открытой душой). Қазақ тілінде де, ағылшын тілінде де метафоралық ойға негізделген мақалдарды көптеп кездестіруге болады: *тіл көтермегенді тіл көтереді; тіл тас жарады, тас жармаса бас жарады; ашу – ақылдың дұшпаны; actions speak louder than words* (поступки красноречивее чем слова); *don't teach a fish to swim* (не учи плавать щуку, щука знает свою науку); *love laughs at locksmiths* (любовь на замок не закроешь).

Дүниенің тілдік бейнесіндегі метафоралардың алатын орнын көрсету – өте қызықты да ауқымды мәселе. Метафоралар әлемнің күнделікті тілдік бейнесіндегі үлгі-образ болып табылады.

Метафоралық дүние бейнесінің түп негізінде белгілі бір этномәдени ұжымның сан ғасырлар бойы қоршаған ортаны меңгеруі, игеруі және өзгертуі үдерісінде қалыптасатын дүниені бейнелі, көрнекі етіп көруі және тануы жатады.

Метафораның теориясын қалыптастыруға ерекше көңіл бөлініп, оның тілдегі қызметі, тіл, сана, таныммен байланысты сан алуан ғылым салаларындағы термин жасау, жаңа білімді қалыптастыру қызметі, түрлері, мән-маңызы мен қолданылу аясы жөнінде қарастырылып келеді. Көптеген ғалымдар метафораны әлем туралы ойлаудың вербалды әдісі немесе ойлау әрекеті деген тұжырымға тоқталды. Осы мәселемен айналысқан лингвистердің қатарында А.Хили, Р.Харрис, А.Ортони, Р.Рейнолде, Ф.Ницше, П.Риккер, М.Влэн, А.Ричардс, А.А.Потебня, В.Г.Гак, В.Н.Телия, Н.Д.Арутюнова, В.К.Харченко және тағы басқалар бар. Олардың жұмыстары 1990 жылы шыққан «Теория метафоры» жинағында жарық көрген. Құрылымы әр түрлі ағылшын және қазақ тілдерінің сөздік қорындағы сан алуан атаулардың ішінде өте жиі қолданылатын, мағынаға бай, қолданыс ауқымы кең тілдік бірліктердің бірі метафоралық теңеулер. Сондай-ақ қазақ тіл білімінде де кейінгі кезде жазылған Г.Зайсанбаева [10], А. Сыбанбаева [11], Б. Қасым [12], С.Е. Кәрібаева [13] тағы басқа ғалымдардың еңбектерінде метафора танымдық тұрғыдан қарастырылады.

Метафоралардың басым көпшілігі ұлттық негізді арқау ете отырып пайда болған. Олар ұлт өмірінің айнасы, сондықтан да бойында сақталған ұлттық мәдени негіздерге сүйенеді. Қазақ, ағылшын тілдеріндегі метафоралар халықтың ұлттық дүниетанымы мен дәстүрінен хабар беруде ерекше қызмет атқарады. Олай дейтін себебіміз, белгілі бір ұлт тілінің жасалуына сол халықтың таным мен түсінігіндегі ақпараттар әсер етеді, яғни кез келген нәрсені таңбалаушы тілдік бірлік жайындағы ұғымы әр ұлтта әр түрлі екендігі анық. Сонымен қатар метафоралар күрделі тілдік бірлік болып табылады, оларға едәуір ақпараттық әлеует тән.

Сөздердің мағыналарының метафоралануы тілімізді жандандырып, оның төл байлығын көбейтуге, ұлттық терминдердің қалыптасуына зор үлес қосып келеді. Бұны кірме сөздердің, төл сөздерінің аударылуынан көруге болады.

Сонымен, бір заттың атауы жалпы сыртқы ұқсастық, сәйкестікке қарай екінші бір заттың, құбылыстың атауына ауысады. Сөз мағынасының ауысуы – объективтік болмыстағы заттардың, құбылыстардың жалпылық жақтарының негізінде туған тілдік құбылыс.

Әр ғалым метафора түрлерін өзінше саралайды. Ғалымдар метафоралардың жіктелуіне байланысты бір ортақ тұжырымға әлі күнге дейін келген жоқ. Мәселен, орыс тіл білімінде О.С. Ахманова метафораларды 5 типке ажыратады, олар:

- гиперболалы метафора;
- лексикалық метафора;
- нәтижелі метафора;
- нәтижесіз метафора;
- ақындық метафора [14].

Б.Н. Томашевский метафораларды екіге жіктейді, олар: стилистикалық және тілдік метафоралар [15]. А.В. Бельский метафораларды ақындық және риторикалық етіп жіктейді [16]. Ю.С. Язикова метафораларды екі ірі топқа ажаратады, олар: тілдік метафоралар және стильдік метафоралар, тілдік метафоралардың өзін генетикалық (*орындықтың арқасы, қаламсаптың басы және т.б.*) және ауыспалы мағыналы метафораларға (*алтын мінез, алтын қолдар және т.б.*) жіктеді [17]. А.А. Бельский екінші типтегі метафораларды риторикалық метафоралар деп атады. Осы ғалымдардың ішіндегі А.В.Калининаның метафора жіктеуін көптеген ғалымдар қолданады. Өйткені зерттеуші іргелі зерттеулерге сүйене отырып, тілдік мүмкіндіктерді ескере отырып, метафораларды жіктейді.

А.В. Калинина метафораларды қолдану дәрежесіне байланысты 3 топқа ажаратады, олар:

- метафора деп бір сөздің орнына екінші сөзбен орын ауыстыруын айтамыз. Мысалы, *мұрыныңның ұшындағыны білмейсің*;
- жалпы тілдік метафоралар. Мысалы, *қап-қап әңгіме*. Мұндай метафораларды сөздіктерден табуға болады, бұл метафораларды ауыспалы деп те атауға болады;
- автордың жеке стиліне байланысты жасалынған метафоралар [18].

Бұл образды метафоралар белгілі бір ақынның жаңадан тапқан метафораларын айтамыз. Мысалы, орыс тілінде мына сөздерді айтуымызға болады: *сумец неба, кровинки ягод, vehicle of his daily business life* [19].

Қазақ тіл білімінде Б.Хасанов қазақ метафораларын екіге бөледі: «Метафораның екі түрі бар деуге болады: бірі – белгілі бір шешеннің сөз саптауында пайда болған индивидуалдық метафора, екіншісі — халықтық сипат алған дәстүрлі метафоралар. Бірақ бұл екеуінің ара-жігі жоқ, өйткені жеке авторлар жасаған метафоралар көбіне халықтық дәстүрлі метафоралардың ізімен жасалады және олардың көпшілікке кең тарауы мүмкін» [5; 138].

Метафораның жасалуын Р.Барлыбаев былай түсіндіреді: «Біріншіден, сөздің ауыс мағынасы заттың түр, түс ұқсастықтарын негізделіп жасалады екен; екіншіден, тілдің тарихи даму барысында кейбір ауыс мағыналар дами келе тұрақты мағынаға айналып, кей жағдайда ауыс мағына алға шығып кетуі мүмкін; үшіншіден, сөздің тұрақты, кеңейген, көп мағыналығы (қай тілде болмасын) түрлі дәрежелері екенін айтуға болады» [6; 137].

Көрнекті тілші К. Аханов метафораларды жалпы халықтық тілдегі метафоралар, жеке ақын-жазушылардың тіліндегі метафоралар деп екіге бөледі [20].

Ғалым А. Айғабылұлы метафораларды: тілдік метафора, тұрақты метафора, индивидуалдық метафора деп үшке бөледі [21].

Жалпы қазақ тілі оқулықтарын шолып қарастыру барысында тілші-ғалымдардың біразы метафораларды поэтикалық метафора, лексикалық метафора деп бөлсе, енді біразы дәстүрлі (халықтық тілдегі), жеке қолданыстағы метафоралар деп екіге бөледі, ал кейбір ғалымдар тілдік метафора, тұрақты метафора, индивидуалдық метафора деп үшке бөлетіндігін байқадық.

Әдебиеттану теориясында ғалым, академик-жазушы З.Қабдолов метафораның ұлғайған, күрделі түрлері туралы былай айтады: «Күрделі метафора жасаудағы мақсат – сөзді құбылту арқылы ұғымды тереңдету; ой бейнесін үстемелей, өсіре келе, оның әсерін күшейту» [22].

Көрнекті әдебиет зерттеушісі Қ.Жұмалиев қазақ әдебиетіндегі метафораларды құрылысына байланысты бес түрге бөліп қарастырады:

- метафораның жай түрі;
- жалғаулар арқылы жасалатын метафора;
- көмекші егістік арқылы жасалатын метафора;
- күрделі метафора, немесе метафораның ұлғайған түрі;
- метафораның «бейне бір», «тең» деген сөздердің көмегімен жасалатын түрі [23].

Қазақ тілінде ең жиі қолданысқа түсетін метафоралар – поэтикалық (бейнелі) метафоралар. Поэтикалық (бейнелі) метафоралар тілге бейнелілік, көркемдік беріп, оқырманға эмоционалды-экспрессивті әсер етеді. Мәселен, жеке қолданыстағы поэтикалық метафораларды бейнелілік күшті болса, концептуалдық метафораларда әлсіз болады, тіпті жойылып кетеді. Терминдік мәндегі концептуалдық метафораларда бейнелілік мүлдем болмайды. Поэтикалық метафораларда бейнелі ой танымның алғашқы кезеңімен шектеледі. Ал концептуалдық метафоралар танымдық қызметі жағынан тереңдей түседі. Концептуалдық метафораларға әр түрлі ғылым тілінде атауыштық, термин қызметін атқаратын генетикалық кілт, мәдени ошақ, баспасөз беті, семантикалық өріс, дүниенің тұтқасы, ой ордасы, тарихи қабаттар, тарихи тозаңы сияқты мысалдарды келтіруге болады.

Аударма барысында метафоралар көптеген өзгерістерге ұшырайды. Бұл өзгерістер тілдің және аударылып жатқан тілдің этимологиялық және лексикалық өзгешеліктеріне байланысты туындайды. Бұл — жеке зерттеуді қажет ететін мәселе.

Сонымен, жоғарыда көрсетілген зерттеулердегі пікірлер мен тұжырымдарды жинақтай келгенде, метафора құбылысына тән белгі қасиеттер мен ерекшеліктер ретінде мыналар көрсетіледі:

- ойлау, таным үдерісінің (процесінің) нәтижесі;
- ұқсастық (аналогия) негізінде жасалады;
- зат, құбылыс, белгі, қасиеттердің бір-бірімен теңдестірілуі;
- тілдік қолданыста бар сөз мағынасы мен жаңа ұғым атауының арақатынасының нәтижесі;
- күнделікті қолданыстағы сөз мағынасының қайта ойлаудан өтуі;
- жасалуы адам еркіне тәуелді емес. Ол тілдегі қажеттіліктен пайда болады;
- троптың метонимия, теңеу сияқты түрлеріне ұқсас қасиеттері де, айырмашылықтары да бар;
- тілдің ажырамас бір бөлшегі.

Қорыта айтқанда, метафора болмысын танып-білуге қажетті, маңызды мәселелердің бірі – метафора түрлерін анықтау. Сондықтан келешек жұмыстың басты мақсатының бірі метафора түрлерін анықтап, оларға ғылыми сипаттама беру болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Тіл білімі сөздігі Ред. Э.Д.Сүлейменова). — Алматы: Ғылым, 1988. — 544 б.
- 2 *Салқынбай А., Абақан Е.* Лингвистикалық түсіндірме сөздік. — Алматы: Сөздік — Словарь, 1998. — 320 б.
- 3 *Қоңыров Т.* Қазақ теңеулері. — Алматы: Мектеп, 1978. — 178 б.
- 4 *Нұржекеева Л.* Қазақ метонимияларының лингвистикалық табиғаты: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Алматы, 1991. — 166 б.
- 5 *Хасанов Б.* Қазақ тілінде сөздердің метафоралы қолданылуы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Алматы, 1966. — 187 б.
- 6 *Барлыбаев Р.* Қазақ тілінде сөз мағынасының кеңеюі мен тарылуы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Алматы, 1963. — 206 б.
- 7 *Ларин Б.А.* История русского языка и общее языкознание (Избранные работы). — М., 1977. — С. 115.
- 8 *Лясота Ю.Л.* Роль метафорических слов и выражений в развитии словарного состава языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1951. — 25 с.
- 9 *Балақаев М.* Қазақ әдеби тілінің мәселелері. — Алматы, 1961. — 98–99-б.
- 10 *Зайсанбаева Г.* Метафоралы аталымдардың когнитивтік аспектісі: Филол. ғыл. д-ры... дис. автореф. — Алматы, 2002. — 25 б.
- 11 *Сыбанбаева А.* Метафораның тілдік болмысы және концептуалды метафоралар. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2002. — 162 б.
- 12 *Қасым Б.* Қазақ тіліндегі заттың күрделі атауларының теориялық негіздері. — Алматы: Қазақ ун-нің баспасы, 2002. — 313 б.
- 13 *Кәрібаева С.Е.* С.Мұқанов поэзиясындағы авторлық метафоралар (когнитивтік аспект): Филол. ғыл. д-ры... дис. автореф. — Астана, 2010. — 22 б.
- 14 *Ахманова О.С.* Очерки по общей и русской лексикологии. — М.: Учпедгиз, 1957. — 295 с.
- 15 *Томашевский Б.В.* Стилистика: Учеб. пособие. — 2-е изд., испр. и доп. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. — 288 с.

- 16 Бельский А.А. Зарубежная драматургия: Сб. ст. / А.А. Бельский. — Пермь: Пермский гос. ун-т им. А.М.Горького, 1989. — С. 5–27.
- 17 Язикова Ю.С. Анализ метафор стиля повести М. Горького «В людях» // Учен. зап. Дальневост. ун-та. — 1962. — Вып. 5. — С. 127 с.
- 18 Калинина А.В. Стилистические очерки. — М.: Изд-во МГУ, 1979. — 195 с.
- 19 Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. — М., 1988. — С. 53.
- 20 Аханов К. Тіл білімінің негіздері. — Алматы: Мектеп, 2002. — 158-б.
- 21 Айгабылов А. Қазақ тілінің лексикологиясы. — Алматы, 2004. — 11-б.
- 22 Қабдолов З. Сөз өнері. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 1992. — 226-б.
- 23 Жұмалиев Қ. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері және Абай поэзиясының тілі. — II-т. — Алматы: Қазақтың мемкөркем әдебиет баспасы, 1960. — 216-б.

Хожагайын Касипбек

К вопросу об исследовании метафоры

В статье дан краткий обзор понятия метафоры. Автором проанализированы работы казахских и русских ученых о способах образования и классификации метафоры. Также даны различные определения метафоры по лингвистическим и литературоведческим толковым словарям. Определены виды метафор — языковая, устойчивая, индивидуальная. Кроме того, приведены точки зрения исследователей о функциях метафоры, возможности использования её в переносном значении.

Hozhagaiyyn Kasipbek

To a question of research of a metaphor

In article the short review to research of a metaphor is made. The author analyzes works of the Kazakh and Russian scientists about ways of education and classification of a metaphor. Various definitions of a metaphor according to linguistic and literary explanatory dictionaries are also given. Types of metaphors are defined: language metaphor, steady metaphor, individual metaphor. In work the points of view of researchers about functions of a metaphor, about opportunity its use are given in figurative sense.

References

- 1 *Dictionary of linguistic terms*, Suleymenova E.D. etc., Almaty: Gylym, 1988, 544 p.
- 2 Salkynbaiy A., Abakan Ye. *Linguistic explanatory dictionary*, Almaty: Sozdik-Dictionary, 1998, 320 p.
- 3 Konyrov T. *Kazakh comparisons*, Astana, 2005, 292 p.
- 4 Nurzhekeyeva L. *Linguistic's nature of metonymies on kazakh languages*, Almaty, 1991.
- 5 Khasanov B. *The metaphorical uses in the Kazakh language*, Almaty, 1966, 205 p.
- 6 Barlybayev R. *Expansion and narrowing of word meanings in the Kazakh language: Manuscript of the cand. dis.*, Alma-Ata, 1963, 206 p.
- 7 Larin B.A. *History of Russian and general linguistics. The chosen works*, Moscow, 1977, p. 115.
- 8 Lyasota Yu.L. *The Role of metaphorical words and expressions in development of dictionary structure of language*, Moscow, 1951.
- 9 Balakayev M. *Kazakh literary language*, Almaty, 1991, 463 p.
- 10 Zaiysanbayeva G. *Cognitive aspect of metaphorical names*. Thesis abstract, Almaty, 2002, 25 p.
- 11 Sybanbayeva A. *Language nature of metaphors and conceptual metaphors*, Almaty: Kazakh University publ., 2002, 162 p.
- 12 Kasym B. *Theoretical bases of difficult names in kazakh language*: Dis. dok. Phil. Sciences, Almaty: Kazakh university al-Farabi, 2002, 313 p.
- 13 Karybayeva S.Ye. *Author's metaphors in S.Mukanov's poetry (cognitive aspect)*: Abstract of cand. dis., Astana, 2010, 22 p.
- 14 Akhmanova O.S. *Essays on General and Russian lexicology*, Moscow: GosUchpediz min. prosv. RSFSR, 1957, 295 p.
- 15 Tomashevskiy B.V. *Stilistic*, Leningrad: Publ. house LSU, 1983, 288 p.
- 16 Belskiy A.A. *Foreign dramatic art: collection of articles* / A.A. Belskiy, Perm: The Perm State. Univer. of A.M. Gorky, 1989, p. 5–27.
- 17 Yazikova Yu.S. *The analysis of metaphors of style of the story of M. Gorky «In people»*. Scientific notes of Far East University, release 5, 1962, 127 p.
- 18 Kalinina A.V. *Stylistic sketches*, Moscow: Moscow State University publ. house, 1979, 195 p.

19 Kubryakova Ye.S. *The Role of wordbuilding in formation of a language picture of the world* // In the book: Role of a human factor in language, Moscow, 1988, p. 53.

20 Akhanov A. *Fundamentals of linguistics*, Almaty, 2002, 158 p.

21 Aiygabylov A. *Lexicology of the Kazakh language*, Almaty, 2004, p. 11.

22 Kabdolov Z. *Word art*, Almaty: Gylm, 1983, p. 226.

23 Zhumaliyev K.Zh. *Questions of history of the Kazakh literature and language of works of Abaiy*, 2, Almaty: Kazakhstan publ. house of fiction, 1960, p. 216.

Репозиторий Қарғу